Hegedűs Antal

A BÁCSKAI JOBBÁGYOK A TÖRÖK HÓDOLTSÁG VÉGÉN (1660—1680)

A bácskai jobbágyság hódoltság korabeli életéről eddig csak közvetve tudtunk egyes adatokat. A hódoltsági korszak általános viszonyai, a XVI. és XVII. századi útleírások, a defterek és a királyi adománylevelek, továbbá a kalocsai érsekség és egyéb földesurak úrbéri és adóösszeírásai voltak ennek a közvetett ismeretnek a forrásai.[1] A besztercebányai (Banska Bystrica) Koháry Levéltárban talált jobbágylevelek és a jobbágyokra vonatkozó egyéb tudósítások azonban közvetlen fényt vetnek a bácskai jobbágyoknak a XVII. század hatvanas és hetvenes éveiben átélt megpróbáltatásaira. Ezenkívül hozzásegítenek ahhoz is, hogy jobban megértsük és talán át is értékeljük a kor gazdasági és társadalmi viszonyairól alkotott eddigi ismereteinket.

I.

Bácska a XVII. században

A XVII. század folyamán megkezdődött a török birodalom hatalmának általános hanyatlása. Ez a folyamat lassan bontakozott ki. A külső látszat még az 1680-as években is rendíthetetlennek és félelmetesnek mutatta a török hatalmát. Kara Musztafa ekkor indul seregével Bécs városának, s ezzel a megmaradt Magyarország és Ausztria végleges meghódítására.

Az 1606-i zsitvatoroki békétől kezdve is az örökös status quo állapota látszott megmaradni, amely szerint a Bácska mindörökre török fennhatóság alatt maradt volna. A nagyszámú osztrák—török tárgyalás, valamint a béketárgyalások során sem került szóba sohasem a Bácska sorsa, sohasem alkudoztak hovatartozásáról: a gyér lakosságú és egyetlen jelentősebb várral vagy gazdasági kinccsel sem rendelkező terület egyébként sem vonzotta visszaszerzésre a Habsburg birodalmat. Ennek ellenére a török mégsem vezette be Bácskában a közvetlen közigazga-

tást, mint pl. Szerbiában vagy Boszniában, hanem az osztrák—török határtól egészen délig, a Duna—Száva vonulatáig a határőrvidék közigazgatási rendszere volt érvényben. Bácska 1543-ban a budai pasalik vagy beglerbégség szegedi szandzsákba lett besorolva, amelynek a Bácskában öt nahijéje volt (a mai járásnak megfelelő fogalom). E nahijék székhelyei Szeged, Szabadka, Zombor, Baja és Bács voltak. Egyedül a Duna—Tisza csücske tartozott a szerémi szandzsákhoz titeli nahije néven, Titel székhellyel. A nahijék székhelyein egy-egy dizdár, várparancsnok vezérlete alatt lovasokból, tüzérekből és gyalogosokból álló különítmény volt elhelyezve. Ezek képviselték a török hatalmat a nahijék területének helységeiben. A ránk maradt török defterek alapján pontosan meg tudjuk állapítani, hogy ez egyes nahijék területén milyen nevű helységek léteztek és ezek hány adófizető házból álltak.[2]

Ezek az adólajstromok a XVI. században keletkeztek és azt mutatják, hogy a Bácska nem volt éppen lakatlan puszta terület, hanem meglehetősen sűrű falurendszere volt. Ha összeadjuk a házak számát, amelyek az 1590. évi defterek összeírásaiban szerepelnek, akkor a következő képet kapjuk:

A zombori nahije községeiben	1740 ház volt,
a bácsi nahije községeiben	1573 ház volt,
a titeli nahije községeiben	587 ház volt,
a bajai nahije községeiben	748 ház volt,
a szabadkai nahije községeiben	648 ház volt,
a szegedi nahije bácskai községeiben	428 ház volt,
Összesen tehát:	5724 ház.

Ha átlagban csak 5 személyt veszünk egy adófizető házban lakó család létszámának, akkor a Bácska területén élő lakosságot 1590-ben 28 620-ban jelölhetjük meg. Ha tehát csak ezeket a számadatokat nézzük, akkor is megdől vagy legalábbis túlzott az a romantikus szemléletmód, amely a török megszállás utáni falvakat romokban heverőnek, lakóit pedig felkoncolva, rabszíjra fűzve elhurcoltnak mutatta.

A falvak elnéptelenedése lassan, főleg a XVII. század végén és a XVIII. század elején következett be, mégpedig a hadseregek keresztülvonulása nyomán keletkező rablások, a XVII. század közepén történt nagy tatárinvázió, a felszabadító hadjárat és a kuruc—labanc harcok pusztításai nyomán. Állandó nyomásként nehezedett a falvak népére a török és a magyar várkatonák portyázása, akik sokakat fogságba ejtettek és minden alkalommal jelentős mennyiségű állatukat elhajtották. Mindezen okok miatt igen sok falusi jobbágy a városokba húzódott, amelyek a szultán közvetlen fennhatósága alatt állottak, tehát nagyobb szabadságot és biztonságot nyújtottak a védtelen falunál. Így aztán a felszabadult Bácskát bejáró összeírók a Mohács előtti és a XVII. századi török hódoltsági falvaknak csak egy részét találták lakottnak.

A lakosság nagyarányú változásához jelentős mértékben hozzájárultak a Bácska földjén történt telepítések, amelyek szervezett és szervezetlen formában egyaránt jelentkeztek a XVII. század folyamán.[3] Amíg a hódoltsági terület északi részére a magyar hatóságok is telepítettek magyar lakosokat, addig a déli, tehát a bácskai és bánáti részre csak a törökök telepítettek, mégpedig kizárólag délszláv lakosságot. A szervezett telepítéseknél azonban jóval nagyobb méretű volt a Balkán félszigetről érkező parasztok és pásztorok spontán áramlása az Alföld elnéptelenedett területeire, ahol állataik számára igen alkalmas legelőket találtak. Szabadka, Zombor, Szinta, Keleberi (Kelebia), Tompa, Ludas, Borsód, Mélykút, Mátyusháza (Mátéháza) stb. helységek az összeírásokban mindig mint „rác" azaz szerb és bunyevác-sokác települések szerepelnek. A közölt jobbágylevelekben szereplő falvak és azok jobbágyai ugyancsak „rácok", maga Martonos is a maga rác-katolikus híveivel.

II.

A jobbágyság életkörülményei

A Bácskában élő hódoltsági jobbágyok szegények voltak, de nem nyomorogtak. Nincs okunk kétségbe vonni Verancsics közismert leírását Bácskáról,[4] de nem szabad elfelednünk, hogy a rettenetes pusztulást festő mondatok a mohácsi vészt követő évtizedek állapotát szemléltetik 1553-ban. A szívós életerő mindig képessé tette a parasztságot arra, hogy gyorsan regenerálódjék, hogy az üszkös házfalak és tönkrement gazdaság romjain új életet kezdjen, mihelyt a közvetlen veszedelem elhúzódott háza tájáról. Így volt ez a mohácsi vész után, s így történt a 17. század végének és a 18. század elejének harcai után is. A bácskai falvak lakosságának életkörülményeire is áll a megállapítás: „A falvak pusztulásáról szóló adatoknak hinnünk kell, de nem mindegy, hogy hogyan. Hiba lenne arra következtetni belőlük, hogy a hódoltságban kipusztult az ember, alig tengődött néhány szegény, kislélekszámú falu. A pusztásodás nem volt teljesen egyértelmű a kipusztulással."[5]

A felszabadulás után lefolytatott kihallgatásokban a megkérdezett idős parasztok nemcsak a hódoltsági élet árnyoldalairól számoltak be, hanem annak előnyeiről is. Hogy pl. a török időben szabadon osztották fel a határt, mindenki teljesen szabadon használhatta az erdőket, vághatta a nádat, halászhatott stb.[6]

Igaz, hogy a jobbágyságot szipolyozta mind a török, mind a magyar oldal, de teljes tönkretételük egyik hatalomnak sem volt érdeke. A jobbágylevelekből kiviláglik, hogy parasztságunk fő megélhetési forrása az állattenyésztés volt. A hatalmas legelőkön szinte korlátlan számban tarthattak lovat, marhát és egyéb jószágot. Ezek után csekély adót kellett fizetniük, darabonként egy oszporát, azaz 1 krajcárt. Az állat-

tartás méreteire közvetett fényt vetnek a jobbágylevelek azon adatai, amelyek szerint pl. Mélykútról 3 gazdától 18 ökröt hajtanak el a katonák; egyetlen tavankuti embertől 24 ökröt; Zobnaticáról 84 lovat stb. Az életszínvonalra utal az is, hogy a bácskai jobbágyok jelentős pénzmennyiséggel is rendelkeztek. Pénzben is fizették az adókat, sokszor többszáz talléros váltságdíjat is fizettek az elhajtott jószág vagy a fogságba hurcolt társaik kiváltásáért, mint pl. a nagyfényi és a szentiváni lakosok. A bácskai parasztok még Fejérvárra (Belgrád) is eljártak, hogy az ottani vásárban kocsit vegyenek.[7]

III.

Két úrnak szolgáló jobbágyok

A hódoltsági Bácska jobbágysága, akár az Alföld többi részének lakossága, egyaránt szolgálta pénzével és vagyonával a török és a magyar urakat. Gazdasági életüknek és politikai alárendeltségüknek ez a kettőssége abból fakadt, hogy a hódoltsági területen egyaránt érvényes volt mind a török, mind pedig a magyar birtokjog.[8]

A török birtokjog szerint minden föld, minden meghódított terület az államot képviselő szultán tulajdona volt. Ebből ő egy részt megtartott a maga közvetlen használatára (ezek voltak a hász birtokok). Ezeknek a területeknek a jövedelme teljes egészében a szultán kincstárába folyt be. A többi földet a katonák és a birodalmi tisztviselők kapták hűbérbe, használatra (ezek voltak a tímár birtokok). Abból a tényből, hogy a hűbéresek csak haszonélvezői voltak a földbirtoknak, az következett, hogy ezeket a tímár birtokokat a hűbéresek nem hagyhatták örökbe az utódoknak, sem el nem adhatták. Ilyen jogi helyzet miatt a katonák és a tisztviselők arra törekedtek, hogy minél több hasznot sajtoljanak ki a hűbéres birtokok jobbágyaiból. A tímár birtokok lakói ugyanúgy fizették az állami és földesúri adókat, mint a magyarországi jobbágyok. *Az állami adó* közül a legfontosabb a „harács" volt, amit a „császár adója" néven is említettek és 50 akcset, egy akkori forintnak megfelelő összeget tett ki. Ezenkívül állami adók voltak a hadsereg ellátását szolgáló adók is, amelyeket gyakran évenként vetett ki a szultán hódoltsági alattvalóira. A hódoltsági korszak végén igen gyakran már 6—700 akcsere emelkedett a jobbágy állami adója, tehát a kezdeti összeg 10—15-szörösére. Külön tehertétel volt az állami adókkal kapcsolatban a török birodalom adóbérleti rendszere. Ez abból állott, hogy az állam egyes személyeknek adta ki az adóbeszedés jogát, akik amellett, hogy a kincstárnak járó összeget begyűjtötték, a maguk hasznáról sem feledkeztek meg: a legtöbbször a kivetett adó többszörösét hajtották be a jobbágyokon. Külön átka volt ennek a rendszernek az, hogy a bérleteket licitációkon adták oda a legtöbbet ígérőnek, mégpedig évente többször is. A pénzben lerótt állami adó mellé járultak a természet-

beni szolgáltatások, melyek között legfontosabb a robot volt: ennek nagysága nem volt meghatározva, a jobbágyok a szükségleteknek megfelelően végeztek gabona-, széna- és tűzifaszállítást, dolgoztak a várépítő és várjavító munkáknál stb. A hadsereg ellátásához szükséges élelmet elvben a gabona felvásárlásával gyűjtötte be az állam, de háború esetén kötelező terményadó formájában is.

A földesúri adót ugyancsak pénzben és terményben szolgálták le a jobbágyok. A törvény 50 akcseban állapította meg a kapu-adót, amelyet minden „porta" azaz háztartás után fizetni kellett. Ezenkívül pénzben kellett leróni a szőlő, a legelő, a széna, a juhok, sertések, méhek és a malmok utáni illetéket is. Házasságkötések esetében menyasszony-adót kellett fizetni. Természetbeni szolgáltatás a tized volt, amelyet a gabonafélék, a must, a zöldségek és a hal után fizettek. Azonban a tizedet is a legtöbb esetben pénzben kellett megfizetniük, mivel a szpáhinak ez kényelmesebb volt.

Az adókötelezettséget falvanként defterekbe, azaz adólajstromokba foglalták. Ezek a defterek lettek az adófizetési összeg állandó normái, függetlenül attól, hogy időközben esetleg csökkent a porták vagy a termőföldek száma.

A ránk maradt adódefterek közül a zombori nahijéhez tartozó Kolut község és Kis-Kolut puszta földesúri adója 32 140 akcset, míg az állami adója 16 650 akcset tett ki 1579-ben. A földesúri adó tételei Koluton a következőkből tevődtek össze:

80 kapu után á 50 akcse	4000 akcse
400 kila búza megváltása	5600 akcse
200 kila kétszeres búza megváltása	1500 akcse
fa és széna adó	4000 akcse
300 pint must-tized	1200 akcse
juh-adó	1200 akcse
méhkasok utáni tized	2500 akcse
kert-adó	250 akcse
kender és kerti vetemények után	320 akcse
vásárjövedelem	2500 akcse
hordó-adó	10 000 akcse
egy négykerekű malom adója	200 akcse
Kecsene puszta jövedelme	720 akcse
Vadka puszta jövedelme	650 akcse
Összesen	32 140 akcse,

ami megfelel 642 forintnyi összegnek.[9]

A magyar államhatalom és a magyar nemesség csak ideiglenesnek tekintette a török megszállást és minden eszközt megragadott, hogy fennhatóságát biztosítsa a hódolt részeken. Ebből a szemléletmódból fakadt az a gyakorlatunk, hogy a török megszállta területek jobbágyaitól

megkövetelték a magyar állami és földesúri adók fizetését is. Igaz, hogy az állami szervek csak a határhoz legközelebb eső területeken hajtották be a magyar király adóját, sőt az állami robotjárandóságot, míg a határtól távolabb eső vidékeken, tehát a Bácskában is, már csak a magyar földesúr szedte a maga adóját és „ajándékát".

Bácska legnagyobb földesura a kalocsai érsek volt. Birtokairól a Koháry Levéltárban is találtunk egy jegyzéket, abban azonban nem szerepelnek a földesúri adók összegei. A ránk maradt 1543., 1650. és 1678. évi jegyzékekben azonban a földesúri dézsma-adó összege is fel van tüntetve.[10] Lehetséges azonban az is, hogy ezek az összegek nem a földesúri, hanem az egyházi tizednek a jegyzékei, amelyet a kalocsai érsek megbízottjai minden katolikus lakosságú bácsmegyei faluban gyűjtöttek. Egy 1696-ban végzett tanúkihallgatás adatai szerint a török időben Bácska egész területén fizették az „érseki harácsot", s ennek beszedésével a füleki várkapitányok voltak megbízva. Az érseki harács beszedését a törökök sem gátolták, ellenkezőleg, még kölcsönt is adtak erre a célra, csakhogy a lakosságot megkíméljék a katonaság zaklatásától. Jellemző erre a katonai segítséggel történő adóbehajtás méretére Jankói Rácz Illés levele a Zomborban lakó Mustaly bégnek,[11] amelyben Militics, Sztanisics, Pojákó, Legyen és Rigyica lakóit nem-fizetés esetén azzal fenyegeti, hogy még a „gyermekeik gyermekei is megjajjgatják".

A török közvetítésre gyűjteményünkben is találunk két példát. Az egyik levélben Peri aga fia, Achmet aga közvetíti a hódoltsági jobbágyok kéréseit Koháry kapitányhoz, arra hivatkozva, hogy már apja is ezt tette, és hogy ő a jövőben is hajlandó ezt megtenni, mert ő olyan valaki akit „emberszámban tartanak".[12] A másikban pedig a Bácskában lakó Haydar bég kéri, hogy Koháry ne büntesse meg az ő szentiváni és nagyfényi jobbágyait, mert nem fizették meg évi adójukat, és ne engedje, hogy az alájáró katonák hurcolják és jószágukban csonkítsák őket.[13]

Ugyancsak jelentős birtokai voltak Bács megyében a Wesselényi családnak is. Ezen birtokok jegyzékét a Szirmai Péter jószágigazgató 1652-ben készített Urbániumban találhatjuk meg, aki gróf Wesselényi Ferenc nádor szolgálatában állott Füleken.[14] A Wesselényi-féle összeesküvés bukása után e birtokok egy része a Királyi Kamara, másik része pedig a császárhű, labanc Koháry István tulajdonába ment át. Ezen helységek is vagy maguk hozták fel Fülek várába a földesúri adót, vagy pedig a földesúr megbízottja, szükség esetén katonai segítséggel szedte azt be. Az adószedőnek járó jutalék nagyságára fényt vet Szegedi Ferenc 1579-ben kötött szerződése Czobor Imrével, aki vállalta a Czobor-fennhatóság alá eső Zombor, Szántó, Tapolca és Szent Pál adójának szedését azzal, hogy a beszedett adó 2/3 része a földesurat, 1/3-a pedig őt illeti.[15]

A rendelkezésünkre álló adatok szerint a magyar földesuraknak részben pénzben adóztak a hódoltsági jobbágyok, részben pedig természetben. A természetben járó adók között a leggyakoribb a csizma, a kal-

pag, a köntös (szkófium), a bor, a sajt, de van adatunk arra is, hogy pl. a roglaticaiak paripákkal rótták le adójukat.[16]

Ez az adóösszeg presztizskérdést jelentett a földesuraknak, akik ily módon is jelezni akarták azt, hogy a hódolt falvak még mindig az ő tulajdonukat képezik, de a jobbágyoknak is azt az előnyt jelentette, hogy a földesúrtól oltalmat remélhettek a rablók és portyázó katonák ellen. A csávolyiak pl., akik évente személyesen vitték fel az „árendát" Fülekre, minden évben oltalomlevelet kaptak ennek fejében. Levelükben hangoztatják, hogy „szabad akaratunkból fölmenvén adtuk magunkat Nagyságod szárnya és oltalma alá fizető és kolduló jobbágyul".[17] A Magyar Királyi Kamara, mint a zentaiak és ludasiak földesura kemény hangú levelekben követel elégtételt jobbágyai számára[18], ugyanígy a kalocsai érsek is szót emel Koháry kapitánynál jobbágyai érdekében: „sokszor írok Kegyelmednek odavaló jobbágyaim nyavalyája miatt... minémű isszonyú hamisságok szaporodnak naponként Füleken... Távoztassa el Isten tőlünk ezt a romlást!"[19]

A közbenjárással és védelemmel a földesurak a jobbágyok anyagi helyzetét is meg akarták őrizni, hiszen ha nincs dolgozó jobbágy, nincs sem adó, sem ajándék. Ez a szempont elsősorban a török földesurakat vezette, hiszen ha a két részre fizetett adók összegét összehasonlítjuk, akkor láthatjuk, hogy a magyar földesurak Bácskában jóval kevesebb adót szedtek, mint a törökök. S birtokjog, valamint az adófizető alany megőrzésén kívül nem megvetendő a magyar földesuraknak az az érdeke is, hogy „a törökök uralma alatt is lehetőség mindenben megőrizzék a magyarok világát".[20] Hogy ez a lehetőség a teljesen elszlávosodott Bácskában nem volt olyan nagy mértékű, mint a Mezőség középső és északi részén, az természetes. A feltűnő azonban az, hogy a mindössze pár évtizede idetelepedett, és a magyar földesurakkal azelőtt semmiféle kapcsolatot sem tartó délszláv jobbágyok is mennyire természetesnek fogadták el a magyar földesuraknak ezt a beleszólási jogát az életükbe. Amíg a Balkánon az élet rendjét a mohamedán törvények határozták meg, és csak abban maradhatott meg az őslakosság önrendelkezési joga, ami nem sértette a török hatóságok érdekeit, addig a hódoltsági területen, tehát a Bácskában is a katonai közigazgatás egyúttal az „ideiglenes", még nem végleges bekebelezést jelentette a török birodalom kebelébe, és az idetelepült délszlávok számára a magyar hatóságok, a földesurak beleszólásának elfogadása is a reménységnek valami szikráját jelenthette a török iga alóli megszabadulásuknak. Azonban amíg ez bekövetkezett, addig a bácskai délszláv jobbágyság sorsa kilátástalanabb volt a „konszolidált" oszmán birodalomban élő társainál. A gyűjteményben közölt levelek kétségbeesett hangja ékesen igazolja ezt a létbizonytalanságot. „Oltalmazzon Nagyságod — írják a csávolyi rác jobbágyok —, mert el köll pusztulnunk!... Nem győzzük, kegyelmes Urunk, már tovább —: egy felől a Török, más felől a katonák. Mind a Dunába szökdösünk nyomorúságunk miatt, mert nem tudunk már hova lenni."[21] S a bikityi Sztepán a kalocsai érseknek mint földesurának

címzett levelét négyszeres „cito"-val látja el (gyorsan), amivel jelezni akarja azt a végső veszedelmet, ami rájuk nehezedik: „(...) Nincsen pártunkat fogó. Ha Uraságtokat nem keressük meg, el kell pusztulnunk!"

Mindezek után valóban nyílt kérdésként kell kezelni egyeseknek azt az állítását, hogy a török területeken a jobbágyok sorsa jobb lett volna, mint a szomszédos nyugati államokban. Annál is inkább, mivel a XVII. században a szpáhik és a janicsárok rendkívül megerősödtek a központi szultáni hatalom meggyengülése miatt és szabad kezet kaptak tímárjaik, hűbérbirtokai kihasználására, és különböző „ajándékok"-nak, a baksisnak a kikényszerítésére.[22] Ajándék nélkül egyetlen település vagy jobbágy sem intézhette ügyes-bajos dolgait a hivatalokban: pénz és értékesebb állatok mellett, bőrt, szőnyeget, lábbelit, késeket, kelméket, az élelmiszerek közül pedig cipót, kalácsot, vajat és gyümölcsöket hordtak a parasztok mindazoknak, akiktől csak valami formában is függtek, magyaroknak és törököknek egyaránt.

Volt azonban ennek a kettős uralomnak egy másik oldala is, mégpedig az, hogy ennek köszönhetően a Bácska is „a török birodalom elégtelenül meghódított és berendezett végvidéki tartománya maradt (...) s így megmenekült attól, ami a Balkánon bekövetkezett: hogy a hódítók idegen, fejlődésképtelen társadalma őt is a maga mozdulatlanságához idomítsa. Mi még mindig épebben lábaltunk ki a nekünk jutott két évszázados török korból, mint a Balkán országai a maguk négyötszáz éves alávetettségükből".[23]

IV.

Fráterek és vitézek

A bácskai jobbágyság hódoltsági életéről szólva meg kell emlékeznünk két jelentős tényezőről, amely nagy hatással volt a parasztság életére. Egyik tényező a ferencrendi szerzetesek jelenléte, a másik pedig a végvári katonák szerepe.

A török megszállók csak a ferencrendi szerzeteseket tűrték meg a katolikus klérus tagjai közül a meghódított területeken.[24] Ők voltak legkevésbé kötve a feudális-politikai hatalommal is rendelkező egyházi hierarchiához, s ezenkívül már a magyarországi hódítások előtt is évszázados kapcsolatuk volt az iszlámmal, amelynek során kialakult bennük a fennmaradásukhoz szükséges alkalmazkodási képesség. A szultán külön hatiserifben biztosította számukra a szabad mozgási lehetőséget. Mindez jogi alapot is biztosított számukra ahhoz, hogy a pap nélkül maradt hódoltsági területeken ellássák a lelkipásztori feladatokat. A bácskai lakosság számára különösen jelentős volt a szegedi ferences kolostor, ahol a ferences fráterek száma 4—10 között váltakozott. Miután a kalocsai érseknek és a csanádi püspöknek semmiféle kapcsolata

nem lehetett az itt lakó katolikusokkal, azért a szegedi rendháznak a főnöke, gvárdiánja intézte az egyházkormányzati teendőket is. Mindezek az okok hozzájárultak ahhoz, hogy nemcsak lelkipásztori, hanem gazdasági téren is jelentős szerepet játszanak a nép oltalmazásában. Különösen kiemelkedik ezen a téren fráter Lukács Konsztantini, aki több levelében is közbenjár Koháry Istvánnál a Szabadka környéki jobbágyok érdekében. Ezt annál is inkább megtehette, mert Fülek kapitánya egyúttal mélyen hivő keresztény és a ferenceseknek nagy tisztelője is volt. „Konsztantini Lukács igazán megérdemelte a „fratar-testvér" jelzőt a bunyevác és sokác lakosság részéről, mert érdekükben még saját rendtársaival is hajlandó volt szembefordulni. Amikor a martonosi jobbágyoktól a füleki ferences gvárdián követeli egy állítólagos szentségtartó visszaadását, és ha nem adják vissza, katonaság leküldésével fenyegeti meg őket, akkor Konsztantini kijelenti: „Én vissza fordult világnak ítélném Fülek várát, ha Szent Ferenc fiainak levelére küldenének katonákat alá bujdosni." A szegénység melletti elkötelezettségében nemcsak lelkipásztori, de emberi és lelkiismereti kötelezettséget is látott: „Igen bánom — írja — hogy effélibe kell magamat ártanom, de mit tehetek róla, az igasságnak esküttünk."[52]

A végvári vitézek nevét hallva elsőnek önkéntelenül is Balassi Bálintnak a katonaélet szépségét és tisztességét éneklő versei jutnak eszünkbe:

„Az jó hírért, névért,
s az szép tisztességért
ők mindent hátra hadnak.
Emberségből példát,
vitézségből formát
mindenekért ők adnak."

A mintegy száz évvel később keltezett bácskai jobbágylevelek azonban egészen más képet rajzolnak ezekről a katonákról: rabló, tolvaj, zsaroló és nyomorító „Isten átkai" ők a hódoltsági jobbágyság életében. Ezekből a levelekből valóságos panaszáradat ömlik Koháryhoz, a füleki végvár kapitányához: Kelebiáról elhajtottak 30 ökröt, megöltek 10 jobbágyot; Tavankutról 24 ökröt és 7 lovat, Zobnaticáról 84 lovat, Ludasról egyszer 300 forintot érő lovakat hajtanak el, máskor pedig 400 marhát, 80 lovat, 35 jobbágyot; Zentán egyeseket megölnek, másokat jószágukkal elhurcolnak stb.

Mit mond a történelem: mi okozta a végvári katonáknak, az „Egri csillagok" s a „Szigetvár ostroma" legendás hőseinek ezt a lezüllését a tolvajok és gonosztevők, a fosztogató török szpáhik és janicsárok szintjére, akikről egyik levelünk írója így nyilatkozik: „török volna is, avval érne fel".

Az egyik válasz az, hogy Balassa Bálint, Zrínyi Miklós és Dobó István katonái is követtek el attrocitásokat, de ezekről nem énekelt a költő, s törvénytelenségeiket nem írták le a regények és az eposzok.

S kétségtelen az is, hogy Koháry István katonái sem álltak csupa Sánta Illésből és Becskereki Mihályból, akik az ellenség üldözése mellett az ellenség alattvalóinak jószágát is elhajtották, az adókat erőszakkal begyűjtötték s maguknak török földön egészítették ki a hiányos zsoldot.[26]

S ebben rejlik a második felelet titka is: a magyar végvárak katonáinak zsoldja szegényesen alacsony volt, mert a kicsinyre zsugorodott királyi Magyarország jobbágyainak hadiadójából nem tellett többre. A magyar és horvát nemesség és főurak körében pedig igen kevés Zrínyi Miklós akadt, aki saját anyagi erőforrásait is a honvédő háborúra és a végvárak építésére és fenntartására fordította volna. A hadsereg és a várhálózat fenntartása így jórészt a Habsburg uralkodók terhe volt. Nekik azonban Magyarországon kívül egyéb gondjaik, kiadásaik is voltak, s ezért a végvári katonák zsoldja igen gyéren csordogált: havi 2—8 forint körül mozgott, s ebből kellett gondoskodniuk felszerelésükről, ruhájukról és élelmükről. Sokszor ez a zsoldjuk is évekig elmaradt. Így aztán abból éltek, amit saját fegyverükkel szereztek a török által megszállt területen, a végvárak kapitányai és tisztjei pedig adószedésre vállalkoztak az ezért járó százalék fejében.

Ha pedig harmadik oknak hozzávesszük azt a tendenciát, hogy az ún. békeidőben is állandó cél volt mind magyar, mind pedig török részről az ellenséges érzület, valamint a harci szellem fenntartása a két birodalom között, akkor megérthetjük, hogy a 20—30 főnyi egységek szinte naponta lerándultak a megszállt területre, hogy ott megsarcolják a falvakat és a városokat, feldúlják a házakat és elhajtsák a jószágot. Leveleink a végvári életnek ezt a nem éppen dicsőséges oldalát mutatják be.

V.

A Koháry család és annak besztercebányai levéltára

Amikor 1660-ban a török hadak meghódították Váradot és 3 év múlva Újvárt, akkor Fülek vára elsőrendű stratégiai fontosságot nyert a felvidéki Magyarország védelmében és a hódolt területek ellenőrzésében. 1650—1680 között a Koháry család tagjai voltak ennek a várnak a főkapitányai.

Koháry István, akihez a jobbágyok levelei íródtak, 1667-ben lett Fülek várának a kapitánya. Embersége és mély vallásossága mellett kitűnt a Habsburgok iránti rendíthetetlen hűségével is, amely miatt Thököly Imre súlyos börtönbüntetésre ítélte. Thököly bukása után részt vett a török elleni felszabadító hadjáratban; a Rákóczi-szabadságharc idején is a labancok oldalán küzdött. 82 éves korában, 1731-ben halt meg.[27] Unokaöccsei közül Koháry György 1716-ban a péterváradi csatában, Koháry János pedig 1717-ben Belgrádnál esett el. Mindketten a péterváradi jezsuita templomban vannak eltemetve, ahol a nagybáty-

juk által felállíttatott díszes barokk síremlék ma is látható. Koháry András (1694—1757) és fia Miklós (1721—1769) a Koháry-ezred tulajdonosai és parancsnokai voltak és mint ilyenek sokat időztek Bánátban és Szlavóniában.

A Koháry család levéltárának anyagát Besztercebányán őrzik. A sok értékes anyag között mintegy 230 dokumentum és levél vonatkozik Jugoszlávia területére. Ezek az iratok lényegében 4 csoportra oszthatók:

1. a Bácskára vonatkozó 1650—1680 közötti iratok. Ezekből választottuk ki a legfontosabbakat és közöljük a függelékben,
2. a Pétervárad és Belgrád környékéről íródott 1716—1720 közötti levelek,
3. a Bánátban táborozó katonaság és a bánáti lakosság életéről tájékoztató 1730—1740 közötti levelek és
4. beszámoló levelek a horvátországi és a szlavóniai parasztmozgalmak idejéből 1753—1757 között.

Jegyzetek

[1] Hegyi Klára: Egy világbirodalom végvidéken. Budapest 1976 (a továbbiakban: Hegyi)
R. L. Veselinović: Vojvodina, Srbija i Makedonija pod turskom vlašću u drugoj polovini XVII veka. Novi Sad 1960. (a továbbiakban: Veselinović)
(Dudás Gyula), Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája I. Zombor 1896. (a továbbiakban: Monográfia).

[2] Monográfia 235—240.

[3] Veselinović 23.

[4] Monográfia 221.

[5] Hegyi 195.

[6] uo. 202—203

[7] Štatni oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Kohári—Coburgocov, nr. 12.233. (a továbbiakban: Koháry Levéltár).

[8] Hegyi 102—118., Veselinović 29—32., Monográfia 223—227.

[9] Monográfia 240—241.

[10] uo. 251—261.

[11] Koháry Levéltár, nr. 6.493.

[12] uo. nr. 12.199.

[13] uo. nr. 12.233.

[14] Az Urbárium Bácskára vonatkozó részét közli: Monográfia 264—266.

[15] Monográfia 263.

[16] Koháry Levéltár, nr. 14.653.

[17] uo. nr. 4.686.

[18] uo. 15.278 és nr. 15.312.

[19] uo. nr. 6.492.

[20] Hegyi 235—249.

[21] Koháry Levéltár, nr. 4.686.

[22] Veselinović 22—24.

[23] Hegyi 276—277.
[24] A ferencrendi szerzetesek tevékenységének jelentőségéről ld.: Karácsonyi János, Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig, I—II., Budapest 1924. és F. Hosko: Djelovanje franjevaca Bosne Srebrene u Slavoniji, Srijemu, Ugarskoj i Transilvaniji tijekom XVI i XVII stoljeća, in: Nova et vetera, Sarajevo 1979.
[25] Koháry Levéltár, nr. 1.697. Konstantini további levelei a ludasiak érdekében: Koháry Levéltár, nr. 1.967 és nr. 7.503.
[26] Hegyi 250—261.
[27] Karácsonyi i. m. II. 51—52., 98.

FÜGGELÉK

(A leveleket időrendi sorrendben közöljük, jelezve azok levéltári szignatúráját. A szöveget csak ott változtattuk, ahol azt az értelem jobb megértése követelte. Az összetett szavak írásában, valamint az interpunkcióban legtöbbször a mai helyesírás szabályait követtük. Ugyanígy legtöbb esetben feloldottuk a levelekben szereplő rövidítéseket, pl. Kged=Kegyelmed, In=Isten stb. A fontosabb latin szavak és kifejezések értelmét az egyes levelek végén közöljük. A levelek anyaga és szövege, egy-két kivétellel, jól megőrzött és filológiai vizsgálatok végzésére is alkalmas.)

1.

Szita, 1675. március 1-én.

Esterházy Pál nádor — Koháry István főkapitánynak

Közli vele a kalocsai érseknek a bácskai jobbágyok kifosztása miatt írt levelét és követeli, hogy a főkapitány szolgáltasson elégtételt a károsultaknak.

Spectabilis et Magnifice Amice observantissime, salutem et servitiorum paratissimam commendationem!

Mit írjon újabban kalocsai Érsek Úr az maga jobbágyi kárvallások végett, includáltam praesentiben Kegyelmednek az tolvajok nevek specificatiojával együtt. Minekokáért iterato akarom inteni Kegyelmedet és requiralnom, tétessen minden halogatás nélkül satisfactiot jobbágyinak, és vesse le nyakamrul, ne molestáltassam annyit, s kegyelmed is ment legyen azeránt. E mellett meg is fenyitse kegyelmed az alatta valóit, legyenek el ezután efféle excessusok nékül, mert nem csak ad restitutionem cogaltatnak ezután, hanem büntetését is veszik, akik efféléket elkövetnek.

In reliquo tartsa Isten kegyelmedet jó egisségben. Szitaviae 1. Martii, anno 1675. Spectabilis et Magnificentiae Dom. Vestrae.

Amicus ad serviendum paratissimus
Comes Paulus Esterhazy.

Spectabili ac Magnifico Domino Stephano Kohary de Csabragh, Sacrae Caesar. et Regiae Majestatis Praesidii Fülekiensis Supremo Capitano ac Domino Amico observantissimo. Fülek.

Statny oblatsny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Kohári—Coburgovcov, nr. 4875.

[1] mellékelten csatoltam. — [2] ismételten. — [3] elégtételre lesznek kényszerítve.

2.

Jankó (Jánoshalma), 1676 szept. 20.

Csávolyi jobbágyok — Kohári Istvánnak

Panaszolják, hogy a füleki katonák sarcolják és zsarolják őket, annak ellenére, hogy nemcsak a töröknek, hanem a magyarnak is adóznak.

Kegyelmes Urunk hogy Isten Nagyságodat minden dologban háza megmaradására szerencsésen boldogitsa, tiszta szivből kivánjuk.

Ez szomoru rabságunk állapotja szerint való levelünk által siralmasan kölletik Nagyságodat mint kegyelmes Urunkat megtalálnunk kivánván Istenünk ö fölségétöl ez levelünk találja szerencsés boldogságban Nagyságodat minden kedvesivel együtt és egészségben. Csak ez felöl kölletik kegyelmes Urunk Nagyságodat mint kegyelmes Urunkat requiralnunk e szomoru irásunk által, hogy ez jelen való esztendöben a mi szokott árendánkat Nagyságod számára föl akarván vinni és mutatkozni. Fülek várának vitéz kapitánya ugy mint Bélteki Pál ö kegyelme embereinket megtartóztatván kézhez vette mellytöl is quietált[1] ö kegyelme bennünket, és annak fölötte oltalom levelet is adott kezünkben, hogy akár melly vég házában lakozó bujdosó vitézek legyenek is, ne merészelljenek sem személlyünkben sem pedig marhájunkban kárositani mivel hogy magunk szabad is akaratunkból fölmenvén attuk magunkat mind Nagyságod s mind pediglen ö kegyelme szárnya és oltalma alá fizetö és kolduló jobbágyul, hogy annál inkább békével maradhassunk meg és egyszersmind szolgálhassunk Nagyságodnak és kegyelmeteknek. De mi kegyelmes Urunk Nagyságod szegény jobbágyi, mind a Nagyságtok és kegyelmetek nekünk pretendált[2] levelivel mikor is nem maradhatunk békével sem magunk sem pediglen marhánk: söt a Füleki vitézek tizen, ugy mint nevezet szerint Köves Mihály, Veres Péter, Olá Mihály, Szenes és kis Géczy és Szigeti Palkó ezek a többi vitézekkel edgyütt reá jövén falunkra, vittek el személyünkböl hatot, tizenkét lovakat, tiz jármos ökröket és magunkat személyünkben. A Körös városa mellett tizenötöd napig tartottak, s tizen két-két Tallérokat zsaroltak rajtunk. De a marhánk, lovunk most is oda vagyon.

Azért kegyelmes Urunk Nagyságod igy értvén a mi szegény jobbágyi állapotunkat, kérjük az nagy Istennek szent haláláért Nagyságodat mint kegyelmes Urunkat, ne hadgyon bennünket igy hurczolázni, mind marháinkat mind pediglen magunkat, söt pediglen az fellyül meg nevezett Tolvajokat megfogatván, elprédált jószáginkat adassa vissza, mert nem győzzük kegyelmes Urunk már tovább, s nem is álhatyuk a dolgot: egy felöl a Török más felöl a katonák. Mind a Dunába szökdösünk nyomoruságunk miatt mert nem tudunk már hova lenni. Ezeknek utánna Istennek kegyes gondviselése alá ajánljuk Nagyságodat mint kegyelmes Urunkat.

Datum in Jankó, die 20 Septembris 1676, Nagyságodnak mint kegyelmes Urunknak

szegény Rácz jobbágyi
Csávoly szegénység.

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Koháry—Coburgocov, Časť IV nr. 4686.
[1] nyugtát adott. — [2] a mi javunkra adott.

3.

Fülek, 1676 december 13.

Nyéki Gábor — Koháry István főkapitánynak

Tájékoztatja őt Csantavér, Gara, Madaras, Roglatica, Kelebia és a kalocsai érsek fennhatósága alá eső egyéb rác falvak adófizetési kérdéseiről.

Alázatos szolgálatomat ajánlom Nagyságodnak. Hogy az Ur Isten etc. etc. Az Csontafehéri rácok vékony tehetségök s mind pedig inséges voltukhoz képest bátorkottak utazásokra képest az nagy papi piros szkófiumnak megszerzise végett, Nagyságod kegyelmes parancsolatjára alább nem differálhatták. Melyet az (két szó olvashatatlan) jószágokkal megszerzék és Kecskemétre fölküldetvén fölhozzák magokkal Fülekre. Én meg is küldetem Nagyságodnak. Kérem Nagyságodat alázatossan az a szerint való quietantiaját méltóztasson kezemhez küldeni valami alkalmatossággal. A garai és madarasi rácok roglaticai rácokra vigyáznak az adózásból. Mivel azért a roglaticai rácok adójukat nem kétlem hogy fölhozta legyen paripáikkal együtt a Sánta Illés Nagyságodnak; azonképpen azon rácnak szabadulásival alkalmaztatni, azon még (olvashatatlan szó) falut is az adózásra. Az mi illeti azon uttal való kegyes parancsolatját Nagyságodnak, hogy az kalocsai érsekséghez tartozandó rác faluk fizetésével, ugy mint a kelebéliekkel végezhetnénk, mit adhatnának? Midőn mostanában Füleken ide föl volt utjában haszonnal (olvashatatlan szó) volna kelebéli Rácz Simonnál mind az előtt (olvashatatlan szó) s most ennivelis inkább ugy tudom, már azelöt (olvashatatlan) hogy Nagod mikor parancsolta megh oda felhozta Nagodk (utolsó két sor olvashatatlan). Fülek 1676 december 13.

Nyéki Gábor

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Koháry—Coburgocov, Časť. V. nr. 14653.

4.

Szeged, 1677. február 13.

Lucas Constantini gvárdián — Koháry főkapitánynak

Védelmezi az igazságtalanul lopással vádolt martonosiakat és reális kártérítést követel a ludasiak részére akiknek lovait a füleki katonák elrabolták.

Spectabilis ac Magnifice Dne Dne Patrone gratiosissimae cuncta felicia, ac mea humillima Religiosa obsaequia.

Hogy az Ur Isten Nagyságodat hosszu boldogh élettel algya megh szivbül kivanom. Azonban az elmult napokban, az itt körül belül való Isten félö jámbor keresztinyeket látogattam lelki vigasztalásokra. Az többi között Martonoson levő jambor Isten félö keresztények panaszolkodának, hogy az Füleki Pr Guardian levelet küldött reajok, hogy valami monstrancia végett adóssá tehesse üket szándikozik, söt ha megh nem adnák, katonákkal fenyegeti üket, és többet effélit ir az levélben.

Kedves jó akaró Nagyságos Uram, én vissza fordult világnak itilném Fülek Várát, ha Szent Ferenc fiainak levelekre küldenének katonákat alá bujdosni. Más az, én azt által értvén minden bizonnyal fordultam Martonosra, itthon is Paterimet, fraterimet az kik akkor itt laktanak, mind egy részrül, mind az más részrül ezek azt mondották, hogy semmivel nem adósok, az mint hogy az mostani Tisztelendö Pr. Provinciális Atyánkkal kiszek megh bizonyitani, az ki által törtint ez az dologh. Én pedigh csak az egy dologra kérem Nagyságodat, megh ne bolondullyon valami szeginy katona, hogy azt megh proballya, mert ha Ludasiaknak partyokat fogiuk igaz ügyökben, bizony annál inkab az böcsületes jambor keresztiny Martonosiaknak.

Az Ludasiaknak kárvallása felül az mint irtam volt Nagyságodnak Vikariusom által — Oda mentem Ludasra, hitek és lelkik ismerete szerint megh kérdeztem mennyit értenek volna mind azok az lovak; azt mondották három száz forintot megh ért volna mindenestül — Azonban hallom hogy az kártevök csak 60, 80, 90 forintokkal kinálták az szeginy embereket. Sok szóval Nagyságodat nem busitom, hanem hogy mind az két rész között igazságh legyen, a jó katonák száz tallérhoz közel adjonak, mert eddig is ha Nagyságodat nem tekintettem volna, és Vice Kapitány Uramot, régen Generális Urunknak ö Nagyságának tuttára lett volna ezen dologh. Én megh vallom Nagyságodnak igen és fölöttébb bánom, hogy efféliben kell magamat ártanom, de mit tehetek rula, az igazságnak esküttünk.

Ezek utan szerencséssen, boldogul Isten éltesse Nagyságodat.

Datum in Conventu Szegediensis, 13 February Anno Dni 1677 Spectabilis ac M. Dnis V.

humillimus
Fr. Lucas Constantini
Guard. conv. Szegediensis mp.

Spectabili ac Magnifico Dno Dno Stephano Kohary, Sacrae Cesareae R. Majestatis Praesidi Fülekiensis Supremo Capitaneo (titulo pleno) Dno et Patrono meo gratiosissimo anno 1677 13. febr. Fr. Lucas Constantini. — In absentia Supremi Capitanei aperiat Generosus Dnus Vice Capitaneus.

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Koháry—Coburgocov, Čast V, nr. 1967.

5.

Zólyom, 1677. junius 12-én

Bezzegh György — Koháry Istvánnak

Értesíti őt arról, hogy a zentai szerbek kívántak vele találkozni, hogy elégtételt kapjanak a végvári katonák igazságtalan sarcolása miatt. Kérik Koháryt, hogy jelölje meg az időt, amikor fogadhatja őket.

Nagyságodnak mint bizodalmas nagy jó Urunknak kötelessen szolgálok. Nyavalyás Szintay Ráczok ujabban feljöttenek reménkedvén hogy Márta Lukács által tött injuriajoknak vindicalasatol provideálnók.[1] Azután bizonyos számu marhájokat hajtottanak el némelly katonák a kirül Nagyságodat bövebben informálhattya Betskeréky Uram; Hogy ezért hijában ne essék fáradságok, Nagyságodat kérem minapi jó ajánlása szerént olly Terminust praefigálni,[2] hogy az Szintaiak is infallibiliter[3] reá gyühessenek. Ezen nagy jó akarattyát Nagyságodnak kötelessen megh szolgálom, és kivánom: Tartsa Isten Nagyságodat jó egésséghben. Zólyom 12. Junii Anno 1677.

Nagyságod igaz szolgája
Bezzegh György

Valami Balogh János nevü Füleki katona hajtotta el most ujonnan marhájokat.

Az én nagy Jó Uramnak tekéntetes Nagyságos Vitézlö Urnak, Csabrádi Koháry István Füleki Fö Kapitány Uramnak eö Nagyságának adassék.

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Koháry—Coburgocov, Časť V, nr. 7029.

[1] a rajtuk esett igazságtalanságot orvosoljuk. — [2] időpontot kijelölni. — [3] bizonyosan.

6.

Szabadka, 1677. július

Haydar bég — Koháry István főkapitánynak

Kéri, hogy a főkapitány ne büntesse meg a szentiváni és nagyfényi jobbágyokat, mert ezek csupán szegénységük miatt nem fizethették meg az évi adót.

Hozzam illendö dologban való barátságos szolgálatomat ajánlom Ngnak kévánván Istentöl sok esztendöket tartsa Ngat jó egészségben.

Vitéz Ur Barátom, az Szentiványi jobbágyok az szokot adót nyavalyások megh nem adhatták mivel hogy igen szegénységgel vannak; magam is Konstantinnápolban az Hatalmas Császárhoz voltam és Isten haza hozva az után megh szöktek nyavalyások Fejérvárra menének kocsikat venni. Ngdat vitéz Uri barátomat kérem megh ne fenyitesse szegény Szentiványiakat se szemé-

lyükben se jószágokban mi helyt Isten onnand ahol fel hozza nyavalyasokat, mingyarast fel mennek az Nagyféni Orbánnal együtt mindenhul Ngtdnak eleget tesznek; igy holnapra ha Istennek tetszik föl hozza Ngtnak megh az adóval és az egyéb visszájával együtt; Ngod azon is kérem az én (olvashatatlan) Nagy Fényi és Szent Iványi jobbágyimat öket ma elö véve az ala járó katonaknak ne hadgya hurczoltatni és joszagokban tsonkitani. Ngd nékem is parantsoljon mint vitéz Uri Barátomnak jó szóval szolgálok.

Ezzel Isten tartsa Ngdat jó egészségben.

Datum in arce Szabadka anno 1677 ignoto Julii

Ngnak vitéz uri barättya Bácsban lakozo Haydar Bék.

Tekintetes és Ngos vitézlö Urnak Fülek végh várának fö Kapitányának Kohári Istvánnak, nékem vitéz Uri Barátomnak adassék.

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Koháry—Coburgocov, Časť V, nr. 12233.

7.

Bikity (Bácsbokod), 1678. jan. 1.

Bikityen lakó Stepán — Kalocsai érseknek

Széchenyi György kalocsai érseknek, mint földesurának, segítségét kéri a füleki vitézek garázdálkodása miatt.

Isten Álgya Nagyságodat

En Bikityen lakozó Stepán adom tudtára uraságtoknak: egy kitsiny attyám fija ment volna másik faluban, fogta meg az Sánta Ilyés, vitte fel Filekben, kér rajta 2 száz talért; török volna is aval érne fel. Uraságtokat kéröm fogja pártyát Szegény jobágyának, mert nintsen pártunkat fogó; ha Uraságtokat nem keresük meg el kel pusztulnunk; igen kérjük Uraságtokat ne hagyatok benünket. Költ Bikit die 1 Jan. 1678.

Ezek után Isten Álgya Uraságtokat.

Adasé(k) Gjör városában Györi Püspök Kalocsai Érseknek (olvashatatlan). Cito, Cito, Cito, Cito.[1]

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Koháry—Coburgocov, Časť IV nr. 4687.

[1] sürgősen!

8.

Szeged, 1678. január 29.

Fráter Gerardus, szegedi gvárdián — Koháry Istvánnak

Arra kéri őt, hogy adja vissza a ludasi rácoknak azt az oltalomlevelet, amely állítólag az ő kezében van.

Spectabilis ac Magnifice Domine Domine Patrone celendissime!

Isten sok jókkal áldja Nagyságodat! Én kedves édes Nagyságos Uram, nyughatatlan vagyok az ludasi rácok miatt, az kik szüntelen busitanak, hogy irnék mellettük Nagyságodnak némely protectionalisuk[1] végett, kit nekiek az Nemes Pozsonyi kamara adott és gróf Esterhás Pál Uram és Nagyságod is, hogy in pace maradhassanak az impetitoroktól[2]. S ők azt mondják, hogy Nagyságod keze közt legyen protectionalisok. Ezt pediglen P. Lukács szerzette volt nekiek. Nagyságodat kérem azért mint régi igaz Uramat s Patronusomat, nézze őket annyiban mint az mi szegény klastromunkat; megvallom igazán, nem hittem volna, ha nem experiáltam[3] volna, hogy oly benefactori[4] egyenek ezen szegény klastromnak. Nagyságodatt követem az Istenért, hogy busitanom kell miattok; tudom azon kivül is ezer busitásit. Nagyságod is énnekem méltatlan szegény szolgájának parancsoljon; szerencsémnek tartom, ha miben tudhatok Nagyságodat szolgálnom.

In reliquo me favori Spectabili ac magnificae Dominationis Vestrae recommendans, maneo eiusdem Sp. ac. Mgf. D. V. indignus Capellanus et servus

Fr. Gerardus Kecskeméti Guardianus Szegediensis.

21. jan. 1678.

Spectabili ac Magnifico Domino Dno Stephano Kohári de Csabrád, Sacr. Cesareae Regiaque Maiestatis Praesidii Fülekiensis Capitaneo Supremo etc. (titulus cum honore) Dno Dno ac Patrono colendissimo. Fülekini.

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Kohári—Coburgocov, Čast IV nr. 7050.

[1] oltalomlevelük miatt. — [2] hogy békében maradhassanak a támadóktól. — [3] tapasztaltam. — [4] jótevői.

9.

Jánoshalma, 1678. május 27-én.

Achmet aga — Koháry István főkapitánynak

Értesíti, hogy Mada (Madaras) pusztán rác jobbágyok akarnak megtelepedni, akik a kalocsai érseknek is adóznának, ha a kapitány a magyar portyázóktól megvédi őket.

Szolgálatomnak ajánlása után Isten minden üdvösseéges lelki és testi jókkal és egéséggel áldja meg Nságodat minden áldásival egyetemben.

Ugy tudom Ngos Kapitány Ur szomszéd Uri barátom hogy ott lakó helyeink és Tartománynak Ura és Feö Tisztnek helyheztetet Méltóságos Feö Capitánya Nsgod: Érsek Ur eö Ngának is itt Bács valamennyi megyében valamennyi falui vadnak, mind azokat eö Nga az Ngod parantsolatja és birtoka alá birta ugy tudom, azon kivül Mélykuttal és Jánkóval határos Mada névö Pusztáin vagyon eö Ngnak, melynek megh szállása felöl jövének valami rácz jobbágyok hozzám és könyörgének, hogy mind Nagsdnak s mind pediglen Érsek ur eö Ngsnak adgyam tudására ezen megh nevezett szándékjokat, hogy ha azért Ngnak illyen is dologhoz szándékja és akaratja vagyon arra, hogy az föld pusztán válljon, mert Ngodnak is ha aztán megh szállják az földet több haszna és jövedelme lészen belöle, tehát mind Ngtól s mind

pedighlen Érsek ur eö Ngától hü levelit kivánok ollyan condicióval,[1] hogy nagtok magyar részről minden tolvajok ellen megh oltalmazza öket, most is Ngdhoz fel akart kettö közülök menni de nem engedtem nekik mind addigh, valameddigh Ngod levele nem érkezik, mivel hogy az pusztán sok féle csavargó jár, holot semmi igazságok kezeknél nincsen. Ez levelem praesentáló posta is látta mi némü Ráczok jöttenek volt hozzám, hallotta akaratjokat, szóval is megh mondhattja, és bizonyos választ várok Ngdtól. Ezek utánna Istennek különös Gondgya viselésében ajánlom Ngodat. Datum in Janko, die 27 maj. 1678, Ngod szomszéd Uri barátja, Peri aga fia

Achmet Aga

P. S. Ezt én édes szomszéd Uri barátom Ngos Capitány Uram Ngtok jobbára cselekszem, semmi itteni az én dolgomat nem illeti. Csak hogy ebben valami vagyok, Istennek légyen hála emberszámba tartanak, mivel hogy az üdvezült Atyámnak hire fen vagyon s véghelyen is lakó(k) ezért biznak efféle dolgot reám; Ha ezért Ngod eszerint való akaratja és parancsolattja megh lészen, én is Ngod levelit látnám, 2ött vagy háromot küldök oda Ngodhoz, és osztán Ngod esztendöröl esztendöre való adót valamint Ngod megh alkuszik vélük vihet, tudósicson felölle Ngod, mind esztendönként én töllem várja Ngod. Én is tehetségem szerint Török és Haramiák, és egyébb féle gonosz emberek ellen megh oltalmazni igyekezem.
Tekintetes és Nagos Kohari István Uramnak Fülek végh várának Feö Capitanyanak és nekem szomszéd uri barátomnak adassék.

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Koháry—Coburgocov, Čast V, nr. 12199.

[1] föltételel.

10.

Mélykút, 1678. június 16-án.

Mélykúti jobbágyok — Koháry István főkapitánynak

Arra kérik őt, hogy különböző peres ügyükben szolgáltasson igazságot nekik; továbbá arra, hogy ne hallgasson azokra, akik hamis információkkal félrevezetik őt.

Kegilmos Urunk
Hogy In Ngodat minden dolgaiban háza megh maradására szerencséssen boldogittsa tiszta sziböl kiványuk:
Az Ngodnak Lörincs Bábitty által hozzánk küldött bécsülletes lévélét nagy eörömmel vettük, és mi légyen benne irva megh értettük, azért Klmes Urunk az mi a tizennyolc Eökrök dolgát illeti, ime imik elöttis Ngdk tudására attuk kik hajtották ell, mellyik megh vettük, hogy Ngd meg is fogatta azt, az tizén nyolc Eökröknek három gazdája vagyon, nevezet szerint Jurkó Márton Kerekity, és Márton Karagitty, melly Márton Karagitty Maga személlye szerént ez levéllel eggyütt fell ment Nagodhoz. Ngod tegyen igazat az szegény Jobbágyival: Az mi penighlen ott való Mamusitty Máttyás, Jankói Sántha Illésnek Soogoranak, Búdó Márkóval dolgát illeti, minémű adoságot követ

rajta; Kglmes Urunk, ez az dologh igy volt hogy; annak az Musitty Máttyásnak az Attya, Búdó Márkónak az Attyának az édes Báttyának adot vólt egy néhány számu pénzt; Csak hogy annak a summa péznek fele az Bundó Márkóé volt, fele penighlen ott való Mamusitty Mátyás Attyáé volt; ezek mind ketten közkeresök voltanak, melly (olvashatatlan) volt tizen eött forint hasznok; Hogy penighlen Máttyás az jó legény, azon summa pénzt Bundó Marton keresi, Miis az mi igaz körösztényi hitünkre, lelkünkre és emberségünkre esküszünk arra, hogy tizen eött forintoknáll többet nem tartozik, igazságh szerint penighlen nyocsad fél forinttyával tartozik, többel nem. Eö (olvashatatlan) az eö lelket, mert (olvashatatlan) senki adóssága nem kell, mostis ezen dologért oda fell akart menni, Csak hogy Ngodnak legyen hirivel, eö most oda fell menvén az katonák miat ha mi kár esik itt az végen, Török urak és Bácsi Birák minden jószágátóll megh váltják; De Isten engedvén az jövö Eöszre fell megyen s akkor véget szakaszt Máttyással; Ngod ne vélje vakmerös (olvashatatlan). Az mi penighlen megh is Mamusitty Mátyásnak Prekidán (?) Györgyel Pehin felöll való dolgát illeti, husz egy nehány esztendeje vagyon, hogy Prokiden Gyeörgy Mamusity Máttyás Attyától vásárolt egy Tehenet, de, arról mi is fogadunk, az mi igaz körösztényi hitünkre lelkünkre és emberségünkre, hogy az pénzt megh nevezett Prekidán Gyeörgy Máttyás Attyának mind egy penzigh megh fizette, seött ugyan akkor Prekidan Gyeörgy Máttyás Attyának három forint ára káposztát adott volt, mellyell mais adós vele; nóha mind azonáltal Klmes Kapitány Urunk Ngodnális jóllehet, ittis Török országában vagyon Törvény hammis szamadása volt Mamusitty Máttyásnak husz esztendötöl fogva lehetet volna ezekkel az emberekkel Törvény szerént végezni; De mivell hogy oda menének az mit akar azt követhet rajtunk. De miis alázatosan de bizodalmassan kérjük Ngodat mint Klmes Urunkat ne hálgassa minden rossz embernek az szavát, mert effélék miat romlik megh az Ngodnak szigorusága, holot igasságh szerint ha mivell tartoznak addigis hirt kellett volna hozni Nagodnak mi nékünk minden igazságunk. Ezek utánna Istennek Klmes gondgya viselése alá ajanljuk Ngodat minden kedvesivel eggyütt.

Datum in Mellykútt Die 16 Junii 1678 Ngodk alázatos hóldult Jámbor szegény Jobbagyi

Méllykuti Szegénységhek

Az mi kegyelmes Urunk Tekintetes és Nagos Gróf Kohári István Urunknak, Fülek végh varanak Feö Kapitányának és nekünk Kglmes Urunknak eö Ngának hiven adassék

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Kohári—Coburgocov, Časť V, nr. 15728.

11.

Gyöngyös, 1679. szeptember 16.

Lucas Constantini gvárdián — Kohári Istvánnak

Kéri, hogy büntesse meg a ludasiakat sarcoló katonákat és kötelezze őket kárpótlás fizetésére. Ezenkívül faanyagot kér tőle a gyöngyösi kolostor ebédlőjének asztalai számára.

Spectabilis et Magnifice Domine Domine Patrone gratiosissime!

Ez elmult napokban, Ngdhoz irt levelemben elfelejtém volt emlékezni az szegény Ludassiak tolvairul: az kiket ki tudtám, mind postájuk által mind pedig katonáktul. Ez legjobbik volt Varga János, társai Bozó György, Szalóczky György, Hegedös György, ónodiak; Csonka János, Deák István, Fülekiek. Ez a Deák István ha fogva vagyon, Nagod el ne bocsássa kérem alázatossan. Mert az mint én nékem Füleki katona mondotta, ö volt az iro Diákok, és minden tolvajokat megmondhattja. Ezeken kivül voltak Hamar Gergely, Kakas Marczi (ez volt gyilkosa az egy keresztyénnek). Csányi János, Horváth Boldizsár Ónodi, Pándi Mihály Szécsényi.

Én azt gondolnám, hogy csak a ki megölte és a ki parancsolta hogy megölessék az jámbor keresztyén: csak azok érdemlik hogy az igazság szolgáltassék reájok. A többi pedig tegye le a négyszáz tallért és mentek lehetnek. Én ezen dolgot, ha Nagodnak teczenék, a Camarának is meg irom. Azonban kérem Nagodat, hogy Deák Istvánt fogják reá, vallja meg tolvaj társait. Mert mindenestül (katona vallása szerint) 93 katona volt az, az kik fel osztozának az 400 tallérról. Én pedig kérem Nagdt, sit sub rosa.[1]

Ezeken kivül kedves, gyönyörü, drága, édes Ngos Uram, kérem Nagyságodat szépen és alázatossan: cselekedje Ngod örök emlékezetül fürész malmában vagy ötven szál deszkát, meczetni; akár hárs fábul akár tölgy-fábul. Hosszába öt singnyi lenne, vastagsága fél fertály. Ha pedig Nagod tudni akarja mire való lészen: tudtára adom Nagnak hogy refectoriumba való asztalokk. Mert a mostani asztalok régiségek miat törékeny és omladozott állapottal vannak. Mely Nagyságod gratiájáért nem csak templomban Istent imádók leszünk Nagodért, hanem Refectoriumban is azon asztaloknál; iszunk is Nagod egészségire (ha lészen mit.) Mert Dicsértessék az Ur Isten: számos familiám vagyon, ugy hogy csak ötvenketted magammal vagyok. Ezek után: hogy a drága Jézus Nagodat minden kivánságokkal áldgya meg, szivböl kivánom. Datum in Conventu Gyöngyösiensi die 16. Septembris Anno 1679.

Spectabilis ac Magnifici Dnis V. servus in Christo multis titulis obligatissimus
Fr. Lucas Constantini guardianus Gyöngyösiensis m. p.

Spectabili et Magnifico Domino Dno Stephano Kohari S. Cesar. Reg. Mattis Praesidii Fülekiensis supremo Capitaneo (titulo pleno), Dno et Patrono gratiosissimo. Fülek.

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Kohári—Coburgocov, Časť V, nr. 7502.

[1] maradjon titokban.

12.

Keltezés nélkül

Kunbajai, tavankuti és zonati jobbágyok — Koháry főkapitánynak

Felsorolják a végvári, vitézek garázdaságát, akik gyilkolják és rabságba hajtják őket, valamint jószágukat, és kérik a főkapitányt, hogy mentse meg őket a végpusztulástól.

Szolgálatunk ajánlása után Istentül sok jókat kivánunk Nagyságodnak. Ez alázatos supplicationkk[1] oka Nagyságodhoz nem egyeb, hanem csak az, hogy mi Naccságodnak szegény együgyü Jobbágyai folyamodunk Naccságodhoz, mint kegyelmes Urunkhoz, mivel Gyarmatiak, Szecsenyiek, ugy mint, Becskereky Mihály, Kyraly György, kik voltanak az elöttük jarok, Kelebi pusztárul szám szerént hajtottak el 31. ökrünket hajtottak el, ismétt egy 10 Jobbagyat Naccságodét le vagtak. Ezért a Török utannak mentenek, el nyertek tölök, mink á Töröktül ki vátottuk, 70. Tallyeron, ezért könyörgünk Naccságodnak alázatossan, legyen mellettünk, mert ha Naccsagod nem oltalmaz bennünket, kételen el köl pusztúnúnk. Ismet az öszel Tavankuty Embernek hajtottak el 24 ökrét, ismét 7 lovat — ez is Nacsagod Jobbagya. Fülekiek voltanak. Ezért már ennyhánszor kerestük Nacságodat, de nem volt itthon Nacságod, hanem most alázatosan könyörgünk Nacságodnak, hogy mindenképpen el igazécsa dolgunkat. Ismét egyet az Jobbágyok közül el hoztak, el adtak, *most is itt vagyon* Gyarmatban vagyon Rab, effelölis tegyen Nacsságod Gyarmatban, hogy el bocsassák mert hódult, Nacságod Jobbágya. Ismét Zonaticzárul hajtottak el 84. lovatt, Szecsények, semmiképpen nem maratthatunk mijattok, hanem oltalmazzon Nacságod, mert el köl pusztúlnúnk, most itt vagyunk Nacsagod Jobbagy, bizonyos (két szó olvashatatlan) vagyunk Nacságodnak. Ezek után Isten éltesse Nacságodat sok esztendeigh.
My Nacságodnak alázatos Jobbágy, Kunbaiak és Tavankutiak és Zonatiak szolgálunk összesen
Nacságodhoz mint nekünk kegyelmes Urunkhoz alázatos és könyörgö Supplicationk.

Štatny oblastny archiv v Banskoj Bystrici, Rodovi archiv Koháry—Coburgocov, Část V, nr. 12655.

[1] kérelmünk.

13.

A Koháry Levéltárban található egyéb levelek szignatúrája és rövid tartalma:

1967. Konsztantini Lukács szegedi gvárdián kéri Koháry István oltalmát a martonosi és ludasi jobbágyok részére, akiket állandóan fosztogatnak a füleki katonák.
Szeged, 1677. febr. 13. magyar

4685. Szentiváni rácok panasza az őket szüntelenül bántalmazó füleki katonákra.
Szent Ivány, 1676. szept. 22. magyar

6471. A kalocsai érsek tizedszedőinek panasza a füleki katonák különböző visszaéléseire a Bácskában.
dátum nélkül latin

6473. Csátaljai jobbágyok panasza a füleki katonák kegyetlenkedései miatt.
Csátalja, 1677. nov. 24. magyar

6498. A kalocsai érsekség birtokainak jegyzéke.
dátum nélkül latin

6492. Gróf Széchenyi György kalocsai érsek panaszt emel a füleki katonák bácskai gaztettei miatt Eszterházi Pál nádornál.
Rákos, 1676. okt. 31. magyar

6493. Rác Illés Jánoshalmáról panaszt emel Mustaly zombori bégnél Milicsics, Sztaljnicsit, Pojako, Legyen és Rigyica községek magas adója miatt.
Fülek, 1676. nov. 25. magyar

6512. Oroszlányi István értesíti Koháry Istvánt, hogy igazságos szigorral megbüntette azokat a katonákat, akikre a kalocsai érsek panaszt emelt bácskai gonosztetteik miatt.
Fülek, 1674. okt. 22. magyar

8241. Mezőszeged bírája és esküdtjei panaszt emelnek a Magyar Kamaránál a füleki katonákra, akik Szeged környékén fogságba ejtették a város egyes lakóit és elhajtották jószágukat.
Szeged, 1664. március 20. magyar

15278. A Magyar kamara kéri Koháry Istvánt, hogy fizessen elégtételt és kártérítést azoknak a zentai lakosoknak, akiknek vagyonát a füleki katonák megsarcolták.
Pozsony, 1677. január 11. latin

15312. A Magyar Királyi Kamara követeli Koháry Istvántól, hogy büntesse meg szigorúan azokat a katonákat, akik megtámadták Ludast és elhajtottak a községből 400 marhát és 80 lovat.
Modra, 1679. szept. 4. latin

15350. Bélteki Pál értesíti Koháry Istvánt, hogy katonái Zombor környékén rabul ejtettek két török katonát.
Fülek, 1676. március 30. magyar

15431. Bózsics János értesíti Koháry Istvánt arról, hogy Mélykútról rácok érkeztek Fülekre, akik át akarják adni ajándékaikat és panaszt akarnak emelni a végváriak kegyetlenkedései miatt.
Fülek, 1678. június 19. magyar

16322. Konsztantini Lukács szegedi ferences gvárdián panaszt emel Koháry Istvánnál a füleki katonák Ludasi, Tavankuti és Kelebiai kegyetlenkedései miatt.

18874. Fr. Kecskeméti Gerardus szegedi ferences gvárdián sürgős levélben értesíti Koháry István főkapitányt a Belgrád környéki török hadmozdulatokról.
Hely nélkül, 1678. július 15. magyar

16972. Mélykúti jobbágyok panaszolják Koháry István főkapitánynak, hogy a végvári katonák megtámadták és megsarcolták Mélykutat és Matijevicset.
Mélykút, dátum nélkül magyar

Szignatúra nélküli levelek:

— Oroszlányi István beszámol Koháry István főkapitánynak „egy Kuszáts nevű rácz falu" megtámadásáról.
Fülek, 1661. július 18. magyar

— Dul Mihály tájékoztatja Koháry Istvánt arról, hogy igazságosan megbüntette azokat a katonákat, akik megsarcolták Kunbaját.
Fülek, 1681. dec. 13. magyar

— Kelebia és Ludas jobbágyai panaszt emelnek Koháry Istvánnál a füleki katonákra és kérik a főkapitány oltalmát.
Kelebia, 1677. július 20. magyar